

KAISA HÄKKINEN

*Seitsemän veljeks*en sanastollinen anti suomen nykyisessä yleiskielessä

1 *Suomenkielisen sanataiteen uranuurtaja*

Suomen kieltä on kirjoitettu 1500-luvulta lähtien, mutta todellinen kulttuurikieli siitä tuli vasta 1800-luvun kuluessa, kun sen käyttö levisi kaikille ajateltavissa oleville elämänalueille, tiede, taide ja yhteiskuntaelämä mukaan lukien. Suomen kielellä julkaistun kirjallisuuden määrä ja lajien kirjo suorastaan räjähtivät kasvuun autonomian aikana.

Taiteellisesti merkittävä kaunokirjallisuus lähti nousuun viimeisten joukossa. Runoja, kertomuksia ja pieniä näytelmiä julkaistiin suomenkielisinä alkuperäisteoksina jo 1800-luvun alkupuolella, mutta suurta draamaa ja proosaa alkoi syntyä vasta vuosisadan jälkipuoliskolla. Vuoden viimeisenä päivänä vuonna 1872 kuollutta Aleksis Kiveä pidetään yleisesti ensimmäisenä suomenkielisenä ammattikirjailijana ja nykyaikaisen suomenkielisen sanataiteen perustajana (esim. Viljanen 1964, erit. 462). Vuosina 1932–1939 julkaistusta sarjasta *Suomen kansalliskirjallisuus* yksi kokonainen nide on omistettu Aleksis Kivelle.

2 *Aleksis Kiven teosten kielestä aikalaisten silmin*

Aleksis Kivestä on kirjoitettu monta tutkimusta ja elämäkertaa (tarkemmin Sihvo 1997/2018), ja hänen käyttämänsä kieltä on kuvattu ja arvioitu monissa eri yhteyksissä. Lahjakkaana ja lupaavana pidettyyn kirjailijaan kiinnitettiin paljon huomiota jo hänen omana elinaikanaan, ja kuten J. V. Lehtosen (1931) kokoamista aikalaisarvosteluista käy ilmi, teosten vastaanotto on ollut vaihteleva. Esimerkiksi *Kullervoon* suhtauduttiin kriittisesti, mutta ymmärtäväisesti (Lehtonen 1931, 19–21). *Nummisuutarit* otettiin vastaan hyvin suopeasti (mts. 56). Teoksista eniten kohua on herättänyt *Seitsemän veljestä* (1870), jonka ilmestyminen yhtenäisenä kirjana viivästy i kielteisen arvostelun aiheuttaman myrskyn takia (tarkemmin esim. Tunkelo 1927). Kun se vuonna 1873 julkaistiin, siihen oli

lisätty laaja alkupuhe, joka sisälsi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Runoustoimikunnan teosta puolustavan lausunnon (Lehtonen 1931, 280–281).

Kriittisimmin Kiven *Seitsemään veljekseen* ovat suhtautuneet Kiven aikalaisista suomen kielen professori August Ahlqvist ja ”Kangasalan karhuna” tunnettu yhteiskunnallinen vaikuttaja, kunnallisneuvos Agathon Meurman. Meurmanin arvio *Seitsemästä veljeksestä* oli niin tyly, että hänen ystävänsä Yrjö Koskinen jätti sen kokonaan julkaisematta *Kirjallisuudessa Kuukauslehdessään*. Arvostelun on julkaissut suomennettuna Eino Kauppinen vasta paljon myöhemmin (Kauppinen 1966, 13–26).

Kriitikoiden erityistä huomiota ovat herättäneet Kiven teosten kiro sanat ja solvaukset, joiden takia *Seitsemää veljestä* on pidetty raakana, pöyristyttävänä ja aivan kelvottomana tekeleenä. Ahlqvist mainitsi tästä esimerkkejä omassa kieliasioita käsittelevässä erikoislehdessään *Kielettäressä* (1874):

”Lakkaamatta käyttävät kertomuksen henkilöt toinen toisillensa nimityksiä senkaltaisia kuin: tulenruoka, killisilmä, knääkkä, sokko, naasikka, höllökkä, napataatta, lurjus, ryökäle, kelmi, hunsvotti, lunttu (vaimoista), sammakko, konna, kollikissa, pöllö, sika, piikkisika, piikki-porsas, rakki, rakkikoira, märehäivä pukki, vuohipukki, tyhmä pässi, sonni, sarvipää sonni, nuijapää sonni, musta sonni, visakalloinen sonni, aasintamman varsa (neidestä), kalmukki, koirankuonolainen, villipeto, sarvipää saatana helvetistä, ja lukemattomia muita senkaltaisia.”

Esimerkkejä lukiessa on helppo todeta, että useat mainituista sanoista eivät sinänsä ole solvauksia, eivätkä ne välttämättä ole edes uutuuksia 1800-luvun kirjakielessä. Useimmat, kuten esimerkiksi *aasintamma*, *hunsvotti*, *kalmukki*, *kelmi*, *koirankuonolainen*, *konna*, *lunttu*, *lurjus*, *nuijapää*, *pukki*, *pässi*, *rakki*, *ryökäle*, *saatana*, *sammakko*, *sika*, *sonni* ja *tulenruoka*, ovat olleet kirjakielisessä käytössä jo vanhan kirjasuomen aikana eli ennen vuotta 1810 (*Vanhan kirjasuomen sanakirja* ja Jussila 1998 passim), mutta Kiven yhteydessä olennaista onkin se tapa, jolla sanoja on käytetty: ne ovat ihmisiin kohdistettuja haukkumasanoja. *Seitsemän veljeksien* henkilöt käyttäytyivät kielellisesti tavalla, jota ei pidetty sivistyneelle ihmiselle sopivana.

3 *Kiinnostavaa, arvokasta, mutta käyttökeltontonta*

Kiven kuoleman jälkeen kirjailijaan on suhtauduttu suopeammin, ja voitolle ovat päässeet ne äänet, jotka puolustivat Kiveä jo hänen omana elinaikanaan. *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet* -teoksen kirjoittanut Julius Krohn (kirja julkaistu postuumisti 1897, erit. 440–445) ylisti Kiveä etevimmäksi kirjailijaneroksi suomen kielen alalla. Krohn osoitti ymmärtävänsä myös Kiven huumoria, hänen kansankuvauksensa uudenlaista realismia ja hänen kielensä alkuvoimaisuutta. Kielellisiin yksityiskohtiin Krohn ei tässä historia-teoksessaan puuttunut. Hän tunsi kyllä Kiven kielen hyvinkin yksityiskohtaisesti, sillä

yleisesti tiedetään hänen tukeneen Kiveä jo tämän opiskeluajoista lähtien, ja samoin tiedetään hänen korjailleen *Seitsemän veljeks*n kieliasua ennen teoksen painattamista (esim. Saarimaa 1934). Krohnin oma äidinkieli oli saksa, mutta hän oli jo nuorena miehenä vaihtanut oman kotikielensä suomeksi. Helsingin yliopistossa hän toimi suomen kielen lehtorina ja hoiti ajoittain myös professorin virkaa.

Tunnettu kirjallisuudentutkija ja kielimies Viljo Tarkiainen olisi Aleksis Kiven elämäkertaa laatiessaan voinut hyvinkin tarkastella asiantuntijan silmin Kivelle ominaista kielenpartta ja sanastoa ja pohtia, mitä uutta siitä oli pysyvästi jäänyt kieleen. Tähän tapaan hän on eritellyt esimerkiksi suomenkielisen kirjallisuuden ensimmäisen uranuurtajan Mikael Agricolan kieltä (V. Tarkiainen – K. Tarkiainen 1985 passim). Kiven teoksia Tarkiainen käsitteli kuitenkin lähinnä kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta ja pohti niiden esikuvien, rakenteen ja sisällön lisäksi kieliasun suurempia linjoja, kuten tyyliä ja kielen runollista rytmiä. Milloin oli kysymys sanastosta, hän viittasi yleensä E. A. Saarimaahan, josta tulee puhe heti jäljempänä.

1900-luvun alkupuolella Kiveä arvostettiin kirjailijana jo niin paljon, että hänen teoksiaan luettiin myös kouluissa. Sanaston osalta suurin huomio kiinnittyi silloin murteellisiin, outoihin tai vanhentuneisiin sanoihin, sillä koululaiset eivät ilman opettajien tarjoamia selityksiä ymmärtäneet läheskään kaikkea lukemaansa eivätkä opettajatkään aina kyenneet auttamaan. Nuori helsinkiläinen suomen kielen opettaja Eemil Arvi Saarimaa huomasi tämän ongelman ja ryhtyi julkaisemaan selityksiä luetuimpiin teoksiin, *Seitsemään veljekseen* ja *Nummisuutareihin*. Selitysteos ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1919. Myöhemmin Saarimaa laajensi selitykset koskemaan Kiven koko tuotantoa (Saarimaa 1964).

Saarimaan teokset tulivat tarpeeseen, sillä Kiven sanasto oli tosiaankin omalaatuista ja hyvin sekakoosteista. *Vanha kirkkoraamattu* oli ollut Kivelle tärkeä sanojen ja sanontojen lähde ja jossakin määrin myös *Kalevala*, mutta yhtä kaikki hän oli kelpuuttanut mukaan myös aitoa murre-sanastoa, oman aikansa arkista puhekieltä sekä kirjallisuuden ja sanomalehtien kieltä. Outoa yhdistelmää pidettiin kielitieteellisesti kiinnostavana tutkimuskohteena, ja useat Helsingin yliopiston opiskelijat tekivät professori E. N. Setälän johdolla Kiven tuotannon piiristä sanastustöitä, jotka arkistoitiiin Kiven teosten tärkeimmän kustantajan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmiin (SKS:n vuosikertomus 1913, *Suomi* 13, 133).

Kiven sanasto ei kuitenkaan sellaisenaan houkuttellut muita kielenkäyttäjiä seuraamaan esimerkkiä ja levittämään sanoja yleisempään käyttöön. Ensi alkuun Kiven sanasto sivuutettiin tietoisesti. Esimerkiksi Elias Lönnrotin suuren *Suomalais-ruotsalaisen sanakirjan* teossa Kiven tuotanto jätettiin kokonaan huomiotta (Niinivaara 1931, 10), vaikka sanakirjan (1880) ja sen lisävihon (1884) valmistumisaikataulun puolesta aineiston täydentäminen tältä pohjalta ei olisi ollut mahdotonta. Tämän ratkaisun merkitys oli kauaskantoinen, sillä Lönnrotin sanakirjaa käytettiin perustana monissa myöhemmissä sanastotöissä. Se oli pitkälle 1900-luvulle asti käytännössä ainoa tarjolla oleva lähde, josta saattoi hakea tietoa kirjakielen marginaalisesta sanastosta, esimerkiksi murre-sanoista tai kansankulttuuriin liittyvistä erikoistermeistä.

Itsenäisyyden ajan alussa havahduttiin huomaamaan, ettei valtakunnan enemmistökielen sanastosta ollut olemassa yhtään ainoaa normatiivista sanakirjaa tai muutakaan kattavaa ja ajantasaista kuvausta. Eduskunnan aloitteesta puute päätettiin vuonna 1927 korjata laatimalla *Nykysuomen sanakirja*, jossa suomen kirjakielen keskeinen sanasto kuvattaisiin mahdollisimman täydellisesti suomeksi. Opetusministeriö antoi sanakirjasuunnitelman ja kustannusarvion valmistelun tehtäväksi kolmelle johtavalle sanastotyön specialistille, Knut Cannelinille, E. A. Tunkelolle ja Yrjö Wichmannille. Suunnitelmat taustatietoineen julkaistiin *Virittäjässä* vuonna 1928 (354–365).

Vuoden 1928 alussa valmistuneen lausunnon perusteella päätettiin uuteen sanakirjaan poimia mukaan myös 1800-luvun loppupuolen sanastoa sellaisesta kaunokirjallisuudesta, jota edelleen luettiin. Lisäksi kuitenkin päätettiin, että yksilölliset, tilapäiset ja myöhemmässä kirjallisuudessa kannatuksettomiksi jääneet sanat jätettäisiin pois. Tässä yhteydessä mainittiin esimerkkinä Aleksis Kivi. Näin ollen vain pieni osa Kiven sanastollisista erikoisuuksista pääsi lopulliseen *Nykysuomen sanakirjaan*. Tällaisiin sanoihin merkittiin lähteeksi kirjailijan nimi, ja jos esimerkki mainittiin, sellaisena toimi kaunokirjallisuuden sitaatti. Tällä tavoin *Nykysuomen sanakirjassa* on mainittu Kiven sanoina esimerkiksi *hampunkarvainen*, *katsanto* ja *koiju*. Kuusiosainen sanakirja valmistui vuosina 1951–1961.

Saarimaa oli Kiven sanastoa tutkiessaan pannut merkille, että sen yhtenä tärkeänä lähteenä oli ollut Daniel Europaeuksen vuonna 1853 ilmestynyt ruotsalais-suomalainen sanakirja. Europaeus oli kielentutkijana melkoinen kummajainen, ikuinen ylioppilas, joka oli riidoissa lähes kaikkien muiden paitsi Elias Lönnrotin kanssa, mutta hänen sanakirjansa oli erinomainen. Hän oli erityisen kiinnostunut uusien sanojen johtamisesta ja niistä säännöistä, joita johtamisessa noudatettiin (tarkemmin Vaittinen 2003). Hänen muodostamansa sanat olivat sekä rakenteeltaan että merkitykseltään moitteettomia.

Kiven kielen kannalta oli tietenkin eduksi, että kirjoittajalla oli tukenaan hyvä sanakirja, mutta samalla se merkitsi sitä, että Kiven kielen uudet yleiskieliset sanat eivät yleensä enää olleet Kivellä kirjallisuuden ensiesiintymiä, vaan ne oli tuonut kirjakieleen Daniel Europaeus jo hieman aiemmin. Näitä Europaeuksen sanoja ovat esimerkiksi *aapisto*, *munakokkeli*, *ottotytär*, *piikkisika* ja *vintiö*. Saarimaa on koonnut pitkän listan havaitsemistaan Europaeuksen sanoista, mutta Kansalliskirjaston digitoitua 1800-luvun aineistoa selailemalla voi helposti osoittaa, että lista ei suurimmaksi osaksi pidä paikkaansa. Selvä enemmistö Saarimaan mainitsemista esimerkkisanoista on esiintynyt painetussa tekstissä, yleensä eri sanomalehdissä, jo ennen Europaeuksen sanakirjan ilmestymistä. Myös Kivi on voinut saada tällaiset sanat muualta kuin Europaeuksen sanakirjasta.

Selitysteoksensa lisäksi Saarimaa kirjoitti useita erikoistutkimuksia Kiven kielestä. Niitä on julkaistu eri tahoilla, yleensä useampaankin kertaan tarkistettuina versioina, ja viimeksi näitä on koottu kokoelmaan *Kielen ja tyylin alalta* (1925). Saarimaa selvitteli esimerkiksi Kiven sanaston raamatullisia ja kalevalaisia aineksia, tarkasteli vanhasta kirjakielestä ja kansankielestä poimittuja ja erityisesti Nurmijärven murteesta saatuja sanoja, tutki Kiven kielen ruotsalaisuuksia sekä Kiven teoksiinsa tekemiä kielellisiä korjauksia.

Saarimaa pohti myös Kiven uudissanoja. Hän totesi, että Kiven itse muodostamat sanat olivat enimmäkseen yhdyssanoja ja yleensä huomiota herättävän outoja. Saarimaa esitteli niitä pitkänä luettelona ja totesi, ettei niistä ole ollut yleiskielen aineksiksi. Myöhemmin on kuitenkin osoittautunut, että muutamit Saarimaan mainitsemista esimerkki-sanoista ovat saaneet vakituisen sijan nyky-suomessa ja päässeet *Kielitoimiston sanakirjaan*, kuten *hammatarha* ja *lemmekäs*. Saarimaa selitti *hammatarhan* käännöslainaksi Homeroksen ilmauksesta *hérkos odóntōn* tai tämän ruotsalaisesta käännösvastineesta *tandgård*. Ruotsin sana oli Kivelle tuttu hänen itse omistamastaan *Odyseian* ruotsinnoksesta, sillä hänen kreikan kielen taitonsa oli niin heikko, että hän luki antiikin klassikoita mieluiten ruotsalaisina käännöksinä (Tarkiainen 1950, 76, 539). Edellä mainittu *lemmekäs* ei ole Kiven muodostama sana eikä edes ensiesiintymä, sillä sitä on käytetty mm. *Oulun Viikko-Sanomissa*¹ jo ennen kuin se on päässyt Kiven teoksiin.

Jotkin Kiven outoina pidetyt yhdyssanat ovat jääneet kieleen erisniminä, esimerkiksi *kaukametsä*, *kourusuo* ja *sinisalo*. *Kaukametsä* on annettu Kajaaniin vuonna 1988 valmistuneen kongressi- ja kulttuurikeskuksen nimeksi. Heti keskuksen valmistumisen jälkeen siellä on alettu opetusministeriön johdolla järjestää myös samanimisten kulttuuriseminaarien sarjaa (Länsi-Savo 26.3.1988). *Kourusuo* on otettu sukunimeksi *Seitsemän veljeksen* seitsemänneestä luvusta, jossa veljekset lähtevät sorsanpyyntiin *Kourusuolle* ja joutuvat lopulta pakosalle Hiidenkivelle. Turkulainen äidinkielenopettaja vaihtoi 1950-luvulla sukunimensä *Koiranen Kourusuoksi*, koska *Seitsemän veljestä* oli hänen mielikirjansa. (Kourusuo 2021.) Kaunisointuinen *Sinisalo* on ollut suuressa suosiossa 1900-luvun alkukymmeninä, kun suomalaiset ovat vaihtaneet ruotsalaisia sukunimiään suomalaisiksi. Se ei ole minkään tietyn nimen käännös tai vastine, vaan monet eri nimet on ehditty muuttaa *Sinisaloksi* ennen kuin nimi on suojattu. Nimi on onomastisessa tutkimuksessa mainittu malliesimerkkinä sukunimestä, joka ei perustu kielen sanastossa ennestään olleeseen yhdyssanaan ja joka juuri sen takia voidaan helposti tunnistaa sukunimeksi (Mikkonen 2013, 115).

Uudissanoja käsittelevän artikkelinsa Saarimaa päätti toteamukseen: ”On omituista, että vaikka Kiven kielessä on niin paljon sanastollisestikin uutta ja arvokasta, sen vaikutusta ei juuri huomaa nykyisen kirjakielemme yleistä sanavarastoa tarkasteltaessa. Kun puhutaan Kiven yleiskieleemme tuomista sanoista, ei tavallisesti voida mainita muuta kuin sana *hieman*. Ja tuskin niitä muita onkaan oikein kirjakielen yleisomaisuudeksi tulleita.” Saarimaa arveli tämän johtuvan siitä, että Kiven sanat olivat liian omaleimaisia, persoonallisia ja muusta ympäristöstään erottuvia. Niiden käyttäminen olisi tuntunut muista kirjoittajista Kiven plagioimiselta.

1 Kaikki tässä artikkelissa mainitut 1800-luvun sanomalehtien sanaesiintymätiedot ja muut sanomalehtiviittaukset perustuvat Kansalliskirjaston digitaalisiin aineistoihin (digi.kansalliskirjasto.fi).

4 *Oliko Saarimaa oikeassa?*

Saarimaa tuli siis siihen tulokseen, että *hieman* on ainoa sana, jonka Aleksis Kivi on onnistunut tuomaan suomen yleiskirjakieleen. Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus. ”Annapas ajan kuluu, päivän mennä, toisen tulla”, todetaan *Kalevalassa* (50: 491–492) viitaten siihen, että lopulliseltakin näyttävä tilanne voi aikojen kuluessa muuttua. Nyt sadan vuoden päästä suomen yleiskieli on monissa suhteissa erilaista kuin se oli Saarimaan aikana. Kiven teoksista ainakin keskeisimmät ovat olleet käytössä koko ajan, joten niistä on hyvinkin voitu saada vaikutteita sen jälkeen, kun Saarimaa oli saanut omat tutkimuksensa päätökseen. Lisäksi on pidettävä mahdollisena, ettei Saarimaa alun perinkään onnistunut tunnistamaan uusiksi kaikkia Kiven käyttämiä uudissanoja, koska 1900-luvun alkukymmeninä ei ollut käytettävissä mitään sellaisia kattavia aineistoja, joista sanan kirjakielisen iän olisi voinut kätevästi tarkistaa.

Uuteen arviointiin antaa aihetta myös se, että sekä kieli että kieliympäristö muuttuvat joka tapauksessa koko ajan ja raja arkisen puhekielen ja yleiskielen välillä kulkee nykyään toisella tavoin kuin 1900-luvun alkukymmeninä. Tästä valaiseva esimerkki on Saarimaan (1925, 94) mainitsema *mustankipeä*, joka on ilmeinen käännöslaina ruotsin adjektiivista *svartsjuk*. Saarimaa oli oikeakielisyysmiehenä tunnettu siitä, että hän kauhistui kaikkea svetisismiin vivahtavaa (esim. Kolehmainen 2014, 175–177). Tämä käy selvästi ilmi Saarimaan laatimasta *Kielenoppaasta*, jota luettiin kouluissa 1960-luvulle asti ja jonka viimeinen painos ilmestyi Paavo Pulkkinen täydentämänä Saarimaan kuoleman jälkeen vuonna 1967. Mikäli asia olisi Saarimaasta riippunut, *mustankipeää* olisi tuskin ikinä hyväksytty suomen yleiskieleen. Nyt se kuitenkin löytyy *Kielitoimiston sanakirjasta*.

Myös Viljo Tarkiainen on omissa tutkimuksissaan viitannut uudelleenarvioinnin tarpeeseen. Kivi-elämäkertansa viidennessä, tarkistetussa painoksessa (Tarkiainen 1950, 388) hän on luetellut 31 sellaista kansankielen sanaa tai sanontaa, joita Ahlqvist aikoinaan omissa kielenarvosteluissaan oli pitänyt käsittämättöminä mutta joista useat Tarkiaisen mukaan olivat jo kotiutuneet silloiseen yleiskieleen. Tarkiainen ei kuitenkaan erikseen maininnut, mitä sanoja hän tarkoitti. Näihin palataan heti jäljempänä.

Joitakin uusia havaintoja Kiven ensiesiintymistä on syntynyt sanaston etymologisen tutkimuksen yhteydessä, johon nykynäkemyksen mukaan kuuluu myös sanojen kirjakielisen iän selvittäminen. Alan kirjallisuudesta voi löytää tietoja sanoista, jotka nykyään ovat selvästi yleiskielisiä ja joiden kirjallinen ensiesiintymä on löytynyt Kiven tuotannosta. Aiemmin mainitun *hieman*-sanan lisäksi tällainen on vanha murre sana *vaisu* (NES 2020 s. v. *vaisu*), jolle Kivi on antanut uuden, aiempaa monitahoisemman merkityksen. *Vaisu* on Kiveä vanhemmassa kirjallisuudessa tarkoittanut lounaismurteille ominaiseen tapaan puoliraakaa ja huonosti paistunutta, eikä sanaa ole käytetty ihmistä kuvaamassa. Muissa murteissa sanalla on kuitenkin muita merkityksiä, joiden pohjalta Kivi on laajentanut sen kirjakielistä käyttöä. *Vaisu* voi etenkin pohjoispohjalaisissa ja Kainuun murteissa tarkoittaa innotonta, alakuloista ja voimatonta, hämäläis- ja savolaismurteissa taas vaimeaa tai hiljaista, ja sillä voi kuvata myös ihmistä. Kivellä *vaisu* voi

tarkoittaa heikkoa, vaimeaa, raukeaa, hämää, valjua ja väritöntä. Tarkiainen on maininnut *vaisun* yhtenä esimerkkinä niistä Ahlqvistin esiin nostamista käsittämättömistä sanoista, joihin viitattiin edellisessä kappaleessa, mutta Tarkiainen ei ole tässä yhteydessä puuttunut sanan merkitykseen. Ilmeisesti *vaisu* oli kuopiolaissyntyiselle Ahlqvistille kaikkiaan outo sana.

Suomen nykyisen yleiskielen keskeinen sanasto on kuvattu *Kielitoimiston sanakirjassa* (2006). Se on *Nykysuomen sanakirjan* ja sitä seuranneen *Suomen kielen perussanakirjan* (1990–1994) toisaalta karsittu, toisaalta täydennetty ja päivitetty versio, joka ilmestyi sähköisessä muodossa ensi kertaa vuonna 2004. Hakusanoja on vähemmän kuin *Nykysuomen sanakirjassa*, sillä vanhentuneita ja marginaalisia sanoja on pudotettu pois. Sen sijaan on lisätty uutta, ajankohtaista sanastoa sanakirjan toimituksessa erikseen määriteltyjen esiintymiskriteerien mukaan. *Kielitoimiston sanakirjaa* päivitetään jatkuvasti, ja koko aineisto on verkossa vapaasti käytettävissä.

Tarkiaisen Ahlqvist-luettelossa on kuusi sellaista sanaa, jotka mainitaan sekä Saarimaan selityssanastossa että *Kielitoimiston sanakirjassa* siinä merkityksessä, jossa Kivikin niitä käyttää. Lisäksi siinä ovat edellä mainitut *hieman* ja *vaisu* sekä kaksi sellaista sanaa, jotka puuttuvat Saarimaan selitysteoksen viimeisestä painoksesta (1964): *viilu* ja *väikkyä* (*väikähdellä* on kuitenkin mukana). Nämä kuusi sanaa ovat *liuta*, *loimottaa*, *mekastaa*, *rykelmä*, *tallukka* 'nahjus' ja *ämyri* 'tuohitorvi'. Myöhempi tutkimus on kuitenkin osoittanut, että *liuta* on esiintynyt kirjakielessä ensi kertaa jo herra Martin maanlain suomenoksessa 1500-luvulla, *loimottaa*-verbin johdos *loimotella* tunnetaan mm. Kristfrid Gananderin sanakirjasta (1786–1787) ja *ämyri* Daniel Jusleniuksen sanakirjasta (Jussila 1998 passim). Gananderilla on myös *väikkyä*, joka on siis jätetty pois Saarimaan valikoinnasta. Muihin sanoihin palataan jäljempänä.

Tätä tutkimusta varten on etsitty sellaisia sanoja, jotka ovat päässeet mukaan *Kielitoimiston sanakirjaan* ja jotka on nykymerkityksessään ensi kertaa mainittu Aleksis Kiven teoksissa ja niistä erityisesti *Seitsemässä veljeksessä*. Perusaineistona on ollut Saarimaan kokoama sanavalikoima (Saarimaa 1964), jossa *Seitsemän veljeksien* sanastoa koskevat selitykset ovat sivuilla 7–79. Ensiesiintymien tunnistamisessa on käytetty apuna Kansalliskirjaston digitoituja aineistoja, joihin sisältyvät mm. kaikki 1800-luvulla ilmestyneet sanoma- ja aikakauslehdet, sekä CSC – Tieteen tietotekniikan keskuksen Korp-palvelimelta löytyvää varhaisnykysuomen korpusta, johon 1800-luvun tekstivalikoiman lisäksi sisältyvät keskeisimmät suomen ja ruotsin väliset sanakirjat, Elias Lönnrotin suurta suomalais-ruotsalaista sanakirjaa lukuun ottamatta. Korpuksen tekstiaineistossa ovat mukana myös Aleksis Kiven keskeiset teokset. Näiden aineistojen perusteella selviää, että Tarkiaisen edellä mainitun Ahlqvist-luettelon sanoista *mekastaa* on esiintynyt mm. turkulaisissa sanomalehdissä jo kauan ennen Aleksis Kiven teosten ilmestymistä. Myös *tallukka*-sanaa ovat useat 1800-luvun alkupuolen kirjoittajat, mm. Carl Axel Gottlund ja Elias Lönnrot, käyttäneet sekä jalkineen että pikkulapsen tai vähemmän nokkelan aikuisen nimityksenä. *Viilu* on esiintynyt *Suometar*-lehdessä vuonna 1865, mutta sen rinnakkaismuoto *viili* tunnetaan jo vanhan kirjasuomen ajalta. *Rykelmä* on Tarkiaisen esiin

nostamista sanoista ainoa, jonka Saarimaa mainitsee selitysluettelossaan ja joka ei uusienkaan tarkistusten jälkeen näytä esiintyneen kirjasuomessa ennen Kiveä.

5 Kirjalliset ensiesiintymät Kiven sanastossa

Aleksis Kiven kirjakieleen tuomia sanoja etsittäessä on pohdittava myös sitä, ovatko sanat vanhoja murre sanoja, joita Kivi on ensimmäisenä käyttänyt kirjakielessä, vai ovatko ne Kiven omia uudismuodosteita, joita ei ole lainkaan ollut olemassa ennen Kiven teosten ilmestymistä. Sanojen murretaustan selvittelyssä on käytetty apuna *Suomen murteiden sanakirjaa* ja sen täydennettyä digitaalista versiota, jota toistaiseksi on valmiina aakkosväliltä *a-lööveri*. Aakkoston loppupään osalta aineistoa on täydennetty *Suomen kielen etymologisen sanakirjan* (1955–1978) ja *Suomen sanojen alkuperä* -teoksen (1992–2000) murretietojen avulla. Vaikka viimeksi mainitussa etymologisessa sanakirjassa on pyritty mainitsemaan myös sanojen ensiesiintymät, sitä tuotettaessa ei ole käytetty apuna kaunokirjallista aineistoa. Näin ollen erityisesti 1800-lukua koskevat ensiesiintymätiedot ovat epäluotettavia. Sama koskee Martti Rapolan teosta *Sanojemme ensiesiintymiä Agricolasta Yrjö Koskiseen* (1960). Aleksis Kiven tuotanto puuttuu kokonaan näistä molemmista. Kiven teoksia on liitetty tietokantoihin vasta 2000-luvun puolella.

Aineiston seulonta toi esiin joukon uusia tapauksia, jotka voidaan nyt lisätä Saariimaan niukkoihin uudissanahavaintoihin. Seuraavassa aakkostetussa luettelussa on esitetty ne sanat ja merkitykset, jotka Saarimaa on maininnut *Seitsemän veljeksien* selitettävien sanojen joukossa ja jotka nykyään on mainittu myös *Kielitoimiston sanakirjassa*. Joissakin tapauksissa sanan yhteydessä on viittaus Kiveen, mutta silloinkin olennaista on, että sanalla esitetään olevan myös muuta käyttöä kuin kirjalliset sitaatit. Lisäksi on suuntaa antava tieto sanan tunnettuudesta suomen murteissa edellisessä kappaleessa mainittujen lähteiden perusteella. Erikseen on vielä tarkistettu, kertooko Saarimaa sanakirjansa käsikirjoituksessa (1968) jotakin kyseisen sanan esiintymisestä Nurmijärven murteessa. Jokaisesta sanasta on mainittu myös esimerkkilause ja tieto siitä, mistä *Seitsemän veljeksien* (tässä yhteydessä SV) luvusta kyseinen esimerkki on peräisin. Sivunumeron mainitseminen olisi tässä yhteydessä epätarkoituksenmukaista, sillä teos on ilmestynyt useina eri painoversioina, mutta sanaesiintymät ovat kätevimmin löydettävissä sähköisistä aineistoista, joista osa on esitetty luvuittain. Luettelossa ovat mukana myös edellä esitelty *vaisu* sekä Saariimaan tunnistama *hieman* ja Tarkiaisen mainitsema *rykelmä*, joka edellä on osoitettu kirjalliseksi ensiesiintymäksi.

Ensiesiintymätietoja tarkistettaessa kävi ilmi, että monet Saariimaan luettelon sanoista esiintyvät Kivellä useita kertoja eri teoksissa, joten jotkut niistä ovat päässeet kirjakieleen jo ennen *Seitsemän veljeksien* ilmestymistä, mutta silloinkin nimenomaan Kiven sanoina. Näistä aiemmista esiintymistä on huomautettu kyseisen sanan yhteydessä.

- (1) **hieman** 'hiukan, vähän'; murteissa Etelä-Häme ja läntinen Uusimaa, lisäksi Kainuu ja keskipohjalaismurteet. Saariimaan mukaan sana murreasussaan *hiaman*

on Nurmijärvellä harvinainen. Sanan on Saarimaa esittänyt Kiven ainoana kirjakieleen tuomana uudissanana. Kivi on käyttänyt sanaa huomattavan ahkerasti jo *Nummisuutareista* (1864) lähtien.

Oli hän muutoin kelpo vaimo; tunnettu oli hänen suora ja vilpitön, ehkä hieman jyrkkä mielensä (SV 1. luku).

- (2) **hummaus** ’juopottelu, humalan humussa oleminen’; murteista merkitty vain Punkalaitumelta, mutta kun kantaverbi *hummata* on laajalti murteissa tunnettu deskriptiivisana, myös johdos on todennäköisesti ollut käytössä muuallakin. Saarimaan mukaan se tunnetaan Nurmijärvellä. Sana esiintyy myös Kiven *Canziossa* (1867–1869).

Hummaustamme Hämeenlinnassa, jonka niin moni todistaa taitaa, ei voida salata, ei millään voimalla; se tulee tietyksi! (SV 2. luku).

- (3) **jukuri** ’jukuripää, könsikkä, oik. ’sarveton nauta’; hämäläis- ja pohjalaismurteisissa, myös paikoin Pohjois-Savossa. Sana on tässä ihmiseen viittaava päivittelysana. Saarimaan mukaan Nurmijärvellä tunnetaan *itteppäinej jukuri* tai *jukopää* itsepäisen henkilön nimityksenä. Jo *Nummisuutareissa* (1864) on mainittu *jukuripää* murteiden mukaisessa perusmerkityksessään ’sarveton nauta’.

Voi sinä, Timo-jukuri itseäskin! (SV 8. luku).

- (4) **kaahata** ’ajaa (takaa)’; yksittäistietoja hämäläismurteista, mm. Nurmijärveltä, Uudenmaan varsinaissuomalaisista murteista ja keskisuomalaismurteiden eteläosista. Saarimaa ei mainitse sanan murrelevikistä mitään. Sanaa on käyttänyt Kivi myös näytelmissä *Karkurit* (1865) ja *Margareta* (1871). Samakantainen verbi *kaahatella* ’ajella’ on esiintynyt useita kertoja jo Lönnrotin *Mehiläisessä* vuodesta 1837 lähtien, ja se on mainittu useasti myös Ferdinand Ahlmanin ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa 1865 (esim. s. v. *kringlöpa, kringströfva, kringsvärma*).

Halki korven nyt kaahattiin, korvesta kivistä mäkeä ylös, ja kallioitten kyljistä piestiin lumi ja sammale kauas (SV 7. luku).

- (5) **kaistapäinen** ’sekapäinen’; murteista merkitty vain Keski-Suomesta Korpilahdelta, kantasanasta *kaistapää* muutama tieto Sääksmäeltä, Isojoelta ja Viitasaarelta. Saarimaan mukaan se tarkoittaa Nurmijärvellä henkilöä, jossa on ”hiukka mielisairaav vikaa”. Sana esiintyy Kivellä jo *Nummisuutareissa* 1864.

JUHANI. Se isolukija paimen-ukko, se puna-silmä, liuhaparta Tervakosken Tuomas, silloinen kumppanisi karjassa, saattoi sinun vähän kaistapäiseksi; ja siinäpä se kipinä (SV 2. luku).

- (6) **kiikki** ’köyteen kiinnitetty kapula, johon eläin ripustetaan nylkemistä varten, muuttunut myös tukalan paikan vertauskuvalliseksi ilmaukseksi. Sana esiintyy lähinnä Etelä- ja Kaakkois-Hämeen murteissa, mutta tunnetaan paikoin muuallakin. Saarimaa ei kerro mitään sanan murrelevikistä. *Nummisuutareissa* (1864) sana

esiintyy vertauskuvallisessa merkityksessä: *ESKO. Kas niin, nyt puhut itses kiikkiin koreasti. Seitsemässä veljeksessä sitä käytetään myös perusmerkityksessään, samoin kuin näytelmässä Yö ja päivä (1867).*

Olipa siinä aika taatto: riippuen kiikissä pimitti hän koko Turkkilan tuvan kuin taivaalla sakea ukkospilvi (SV 7. luku).

Mutta laskinpa nyt vaa'alle painoni minä myös, ja Toukolaiset vaikenivat kuin myyrät; sillä onpa minulla heissä monta koukkua, joista voisin kiskoa heitä kovaan kiikkiin (SV 11. luku).

- (7) **killisilmä** 'viiru- tai sikkarasilmäinen, kirkassilmäinen, killistelevä'; murteissa laajalti Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Hämeessä, Etelä-Pohjanmaalla, jonkin verran myös savolais- ja kaakkoismurteiden puolella. Saarimaa ei mainitse mitään sanan murrelevikistä. Kivi käyttää sanaa myös näytelmissä *Kullervo (1864)*, *Olviretki Schleusingenissä (1866)*, *Leo ja Liina (1867)* ja *Canzio (1867–1869)*.

Niin vietti hän päivänsä metsien viileydessä, silloikkaa kuin muut killisilmin peuhailivat paahteisessa pirtissä (SV 6. luku).

- (8) **kylkimyyryä** 'kylki edellä'; murteissa etenkin hämäläis- ja satakuntalaisissa murteissa, joitakin tietoja eteläpohjalaisista murteista ja länsimurteiden liepeiltä, lisäksi yksittäistietoja. Saarimaalla ei ole tietoja murrelevikistä. Kivi käyttää adverbia myös näytelmässä *Olviretki Schleusingenissä (1866)*.

Mutta päättyyhän viimein saarna pahankin papin, nariseehan vihdoin ovi, ja kylkimyyryä kohden omettaa marssii nyt ukko (SV 10. luku).

- (9) **kääkkä** 'laiha, kurja ihminen'; murteissa hajatietoja mm. Vihdistä, Ilmajoelta, Kankaanpäästä, Hollolasta ja Sakkolasta. Saarimaan mukaan sana on käytössä Nurmijärvellä. Oven kahvaa merkitsevä homonyyminen *kääkkä* tai *kääkä* on eri sana, joka tunnetaan lähinnä karjalaismurteista. Tämä *kääkkä* on mainittu myös kirjakielessä aiemmin. Kivellä *vanha kääkkä* mainitaan ihmisen nimityksenä myös näytelmässä *Karkurit (1865)*.

Kylmässä saunanporstuvassa istui kurja kääkkä viinapannun ääressä, yskien ja köhien, nenä terävänä kuin naskali ja silmät kuin kaksi lasipalloa päässä (SV luku 14).

- (10) **liuhaparta, liuhuparta** 'harva- tai ohutpartainen'; ei tässä asussa tietoja murteista. Saarimaan mukaan Nurmijärvellä käytetään sanoja *liahaparta* tai *liahuparta*. *Liuha* tunnetaan murteissa useissa eri merkityksissä, joista lähinnä kaakkoismurteissa tunnettu 'vino' (esim. sanonnassa *suu on liuhalluaa 'irvessä*) voisi tulla tässä kysymykseen. Adjektiivi *liuhu* 'kavala, viekas' on merkitty vain Riistavedeltä, ja merkityseron perusteella se on katsottava eri sanaksi, mahdollisesti *liuhu*-sanan variantiksi. Nurmijärvellä tunnettujen sanojen alkuosa *liaha-* tai *liahu-* yhdistyy luontevasti *liehua-*verbiin. *Kielitoimiston sanakirjassa esiintyy* kuitenkin vain *liuhuparta*. Kivellä se esiintyy Toukolan poikien pilkkalaulussa "Seitsemän miehen voima", josta myöhemmin on tullut suosittu mm. koulujen laulukirjoissa.

JUHANI. *Se isolukija paimen-ukko, se puna-silmä, liuhaparta Tervakosken Tuomas, silloinen kumppanisi karjassa, saattoi sinun vähän kaistapäiseksi; ja siinäpä se kipinä* (SV 2. luku).

Simeoni, *liuhaparta*, valittaa se ihmisparka, syntinen saatana kurja (SV 2. luku).

- (11 ja 12) **mojoa** 'jomottaa, mojottaa'; tunnetaan laajalti etenkin länsimurteissa. Gananderin sanakirjasta (1786–1787) alkaen kirjakeleessä on esiintynyt samakantainen verbi *mojottaa* 'jomottaa, pakottaa'. Kivellä esiintyy myös *mojoa*-verbin adjektiivistunut partisippiimuoto **mojova**. Saarimaan mukaan sekä *mojoa* että *mojottaa* ovat käytössä Nurmijärvellä. Kivellä *mojoa* esiintyy myös näytelmässä *Olviretki Schleusingenissä* (1866).

SIMEONI. *Eero, Eero, eikö löylyn mojova kuumuuskaan tuo mieleesi helvetin tulta* (SV 4. luku).

SIMEONI. *Mutta eipä kuultelee tuo jalkani, vaan särkee ja mojuo kuin kiehuva mujussa* (SV 4. luku).

- (13) **nälkävyö** 'vyöhihna'; sana tunnetaan useimmilla murrealueilla sekä länsi- että itämurteiden puolella.² Eniten esimerkkejä on kaakkoishämäläisistä murteista, mutta yksi esiintymä on myös Vermlannin savolaismurteista, mikä osoittaa sanan vanhaksi. Saarimaan mukaan nahkaista suolivyötä tarkoittava *nälkävyö* tunnetaan myös Nurmijärvellä. Sana esiintyy Kivellä kahdesti *Seitsemässä veljeksessä*. Kivellä ei kuitenkaan ole yleisesti tunnettua sanontaa *kiristää nälkävyötä*, vaan sen sijaan Tuomas sanoo *Siristä nälkävyötäs* (SV 12. luku). Murteissa laajalti tunnettu sanonta *kiristää nälkävyötä* on tullut kirjakeleeseen 1870-luvulla, mutta toista kautta. Sanontaa on käytetty *Satakunta*-lehdessä kauhavalaisen avustajan lähettämässä kirjoituksessa vuonna 1879. Samaa merkitsevä *suolivyö* on kuitenkin esiintynyt jo vuoden 1642 *Bibliassa*, ja sanaa on käytetty sekä vyötaisten että vyötaisille kiinnitetyn vyön merkityksessä. *Suolivyön* vetämisestä *tiukemmalle* tai *kireämmälle* on kirjoitettu esimerkiksi *Tapio*-lehden vaivaishoitoa käsittelevässä artikkelissa vuonna 1868 ja *Uuden Suomettaren* köyhyyttä ja nälkää käsittelevässä artikkelissa vuonna 1869.

JUHANI. *Minä sinun opetan, saatuani housut ylös ja nälkävyön kiinni kuin nalkitun vanteen* (SV 6. luku).

- (14) **peijooni** 'veijari, lurjus' (haukkumasana); tunnetaan etenkin hämäläis- ja itämurteissa, ja Saarimaan mukaan se on käytössä myös Nurmijärvellä. Sana on laina ruotsin sanasta *spion* 'vakooja, vakoilija'. Kivellä sana esiintyy myös *Nummisuutareissa* (1864) ja *Kihlauksessa* (1866). Sana on hyväksytty Kivestä riippumatta myös Lönnrotin sanakirjaan (1874–1880).

Pysy minusta pois, sanoisin minä, pysy peijooni, matkan päässä, otanpa muutoin

2 Kiitän *nälkävyötä* ja sanontaa *kiristää nälkävyötä* koskevista murrelevikkiedoista Kotimaisten kielten keskuksen erityisasiantuntijaa Ulriikka Puuraa.

karahkan tuolta viidasta ja roitelen että selkäsi huomenna loistaa kirjavammalta leppätertun siipiä (SV 5. luku).

- (15) **pirpana** 'pieni lapsi'; hajatietoja murteissa, mahdollinen kantasana *pirpa* tunnetaan Pohjois-Savossa, Keski-Pohjanmaalla ja Kainuussa (Hahmo 1994, 218–219). Saarimaalla ei ole tietoja sanan murrelevikistä. Lönnrotin sanakirjassa on samantapainen deskriptiivisana *pirpale*.

- Niin, veljet! ehkä on meillä kaikilla piankin eukkonen vieressämme ja pieniä **pirpanoita** ympärillä ja sentähden en nyt haastelekkään näin paljaasta hetken mielipisteestä, vaan enemmän ehkä tuumasta, ja tarkoitanpa istuttaa näitä sanojani sydämiemme pohjaan (SV 12. luku).

- (16) **puskuri** 'kalteva tuki, telki, pönkkä'; läntisen Uudenmaan murteissa, etelähämäläisissä murteissa ja niiden ympäristössä. Saarimaan mukaan sana on käytössä myös Nurmijärvellä. Samasta *puskea*-verbistä johdettu puskevan kotieläimen (pässi, sonni tms.) nimitys *puskuri* on esiintynyt kirjallisuudessa jo aiemmin. Ferdinand Ahlmanin sanakirjassa mainitaan homonyyminen *puskuri*-sana aivan eri merkityksessä (Ahlman 1865 s. v. *brödpikka*, vrt. SAOB *brödpigg*, *nagg* 'näkkileivän teossa tarvittava rei'itysväline'). Sana on saanut ajoneuvon (junan) törmäyssuojan merkityksen vasta 1890-luvulla.

TIMO. *Olenpa tainnut yhden ja toisen jakson virsikirjasta, mutta nyt on niinkuin hirveä **puskuri** pääni ovella* (SV 3. luku).

- (17) **rykelmä** 'kasa, röykkiö'; melko laajalti murteissa, paikoin hämäläis- ja savolaismurteissa myös *rykämä*. Saarimaan mukaan *rykelmä* on käytössä myös Nurmijärvellä.

*Voi, te harakat itsiänne! aattelin minä, poika-nalliainen, seistessäni kadun kulmalla, **rykelmä** tuoreita härjänvuotia olalla, ja suu mareissa katsellen tuota teerenpeliä* (SV 4. luku).

- (18) **salskea** 'pitkä ja hoikka'; paikoin hämäläis- ja itämurteissa. Saarimaan mukaan Nurmijärvellä tunnetaan *salskee puu*, *miäs* tai *hevonen*. Kivellä sana esiintyy myös näytelmissä *Canzio* (1867–1869) ja *Leo ja Liina* (1867).

*Mutta vuoren alustalla näkivät he hauskan, kantoisen ahon, vastaisen asuinpaikkansa, ja ahon alla korven, joka heille oli antava **salskeita** hirsiiä huoneitten rakentamiseen* (SV 5. luku).

- (19) **teerenpeli** 'hakkailu, silmäpeli, flirtti'; alkuaan 'teeren soidin'; tunnetaan lounais- ja hämäläismurteissa. Nurmijärvellä se tunnetaan Saarimaan mukaan asussa *terrenpeli*. Saarimaa on arvellut sanaa käännöslainaksi ruotsin vastaavasta sanasta *orrspel*.

*Voi, te harakat itsiänne! aattelin minä, poika-nalliainen, seistessäni kadun kulmalla, **rykelmä** tuoreita härjänvuotia olalla, ja suu mareissa katsellen tuota **teerenpeliä*** (SV 4. luku).

- (20) **tiitiäinen** 'pieni hento lapsi'; murteissa tunnetaan *tiitinen* alkuperäisessä merkityksessään 'tiainen' lähinnä pohjalais- ja hämäläismurteissa, paikoin murteissa myös *tiitiäinen*. Saarimaalla ei ole tietoja kummankaan sanan murrelevikistä.
Kovin piti hänestä isä, kutsuen häntä milloin tiitiäiseksi, milloin pikku-varikseksi (SV 9. luku).
- (21) **tönö** 'pieni mökki'; murteissa yleinen paitsi pohjoisimmissa ja inkeroismurteissa. Saarimaalla ei ole tietoja sanan murrelevikistä. Kivellä sana esiintyy myös *Nummisuutareissa* (1864).
Pirtin eteläisen akkunan ääressä istuu Juhani, katsahdellen ylös kiviseen mäkeen ja tuuheaan männistöön, josta haamoitti muorin tönö punapielisellä ovellansa (SV 2. luku).
- (22) **ukuli** 'tarhapöllö', myös haukkumasanana; murteissa Etelä-Hämeessä ja Uudella maalla. Saarimaalla ei ole tietoja sanan murrelevikistä. *Ukuli* on lainaa ruotsin sanasta *uggla* 'pöllö'. Kivellä sana esiintyy myös *Nummisuutareissa* (1864).
Niin, tässä istumme kuin seitsemän ukulia korvessa, tässä sammaleisella Hiidenkivellä (SV 7. luku).
Useinpa hän hetket pitkät mekasteli ja metelöitsi miehensä päälle, tuon köntin, tuon ukulin ja tarhapöllön päälle, niinkuin oli tapa hänellä lausua (SV 14. luku).
- (23) **uumoilla** 'aavistella'; tunnetaan laajalti murteissa. Saarimaan mukaan se on käytössä myös Nurmijärvellä. Kivellä sana esiintyy myös novellissa *Koto ja kahleet* (1852–1855) sekä näytelmässä *Canzio* (1867–1869).
Sitä olen uumoillut jo kauan, mutta nytpä tunnen miehen sydämen (SV 8. luku).
- (24) **vaisu** 'heikko, vaimea, valju, raukea'; murrelevikistä on selostus edellä (s. 159–160). Saarimaan mukaan *vaisu* tunnetaan Nurmijärvellä merkityksessä 'heikonlainen' (*On nii vaisu olento* 'heikonlainen olo'), ja adverbien *vaisusti* hän kertoo kuvaa-
van auringon paistamista pilviharson läpi. Kivellä sana esiintyy myös *Kullervossa* (1864) ja *Margaretassa* (1871).
- (25 ja 26) **ähellys** 'huohotus, ähkinä' ja **äheltää** 'huohottaa, ähkiä'; murteissa lukuisia erilaisia interjektioita *äh* johdettuja verbejä ja niiden johdoksia, mutta aivan tarkkaa vastinetta ei löydy. Nurmijärvellä tunnetaan *äherrys* ja *ähertää*.
Ensiksi moiskahtelivat korvapuustit, moiskahtelivat kahdenpuolen, mutta siitä iskivät he toinen toisensa kurkkuihin ja rupesivat - sokeasti, äheltäen - repimään, riistomaan ja huhtoen käyttelemään nyrkkiänsä (SV 2. luku).
Silloin hirveästi irvistäen karkasivat he joukossa haavoitetun veljensä päälle; ja nousi nummelle meteli ja ähellys hirmuinen, olisipa luullut korkeuden pielten kukistuva (SV 6. luku).

6 Omaa vai murteista lainattua?

Edellä olevassa luettelussa on yhteensä 26 kirjallista ensiesiintymää. Niiden esittelyn yhteydessä on käynyt ilmi, että kaikilla on selvä murrepohja. Ne eivät siis ole Kiven itsestä muodostamia sanoja vaan murteista kirjakieleen siirrettyjä aineksia. Muutamat, kuten *hummaus* ja *kaistapäinen*, ovat murteissa harvinaisia, mutta niistäkin on esiintymiä osoitettavissa. Tarkkaan ottaen useimmat murretiedot ovat nuorempia kuin Kiven teokset, mutta tästä ei koitune ongelmia, koska murteita sanastettaessa on valtaosa aineksesta kerätty 1800-luvun jälkipuoliskolla kielelliset käytänteensä omaksuneilta murteenpuhujilta ja kerätessä on tietoisesti pyritty saamaan talteen aito murreaineisto välttämättä myöhäisiä yleiskielisiä tarttuvia (Tuomi 1989, erit. 13–14).

Mainituista sanoista *kaahata* on ainoa, joka esiintyy Terho Itkosen julkaiseman Nurmijärven murrekirjan (1989) tekstinäytteissä. Myös yllä olevista murretiedoista käy ilmi, ettei mikään esitetyistä sanoista ole leimallisesti nurmijärveläinen eli pelkästään Kiven omassa kotimurteessa esiintyvä sana, vaan niiden murrelevikki on yleensä paljon laajempi. On tietysti todennäköistä, että Kivi on saanut enimmäkseen tällaiset sanat kotiseutunsa kielenparresta, mutta täysin varmana tätä ei voi pitää. Joukossa on sanoja kuten jo edellä mainitut *hummaus* ja *kaistapäinen*, jotka ovat päässeet muresanakirjoihin vain muualta kuin Uudenmaan hämäläismurteista muistiin merkittyinä. Joka tapauksessa Saarimaan mukaan nämäkin sanat ovat käytössä Nurmijärvellä. Toisaalta ainakin *pirpana* ja *tiitiäinen* ovat mitä ilmeisimmin peräisin muualta kuin Nurmijärven murteesta. Matti Vilppula (1998) on jo aiemmin kiinnittänyt huomiota siihen, että Kiven kielessä on aineksia monista eri murteista.

Eräissä tapauksissa Kivi näyttää kehittäneen murteista saatua sana-aihiota itsenäisesti. Tällainen saattaa olla verbi *äheltää*, joka ei näytä juuri tällaisenaan olleen käytössä missään ennen Kiveä. Toinen esimerkki on *liuhuparta*, jossa Kivi on muokannut kielessä ennestään olleita aineksia omalla tavallaan. Kivi ei selitä sanan merkitystä, joten on mahdotonta tietää, onko hän ajatellut Saarimaan tapaan sen tarkoittavan harvaa tai ohutta partaa vai *Kielitoimiston sanakirjan* tapaan helposti liehuvaa partaa. *Nälkävyön* tapauksessa sana sinänsä on peräisin murteista mutta Kivi näyttää kuulleen tai muistaneen väärin siitä käytössä olleen sanonnan ja tehneen siitä oman muunnelman (*siristää nälkävyötä*), joka kuitenkin ei ole jäänyt pysyvään käyttöön.

Aineistossa on joukko tapauksia, joissa sanan siirtyminen ja vakiintuminen uuteen kirjakieliseen merkitykseen näyttää tapahtuneen Kiven vaikutuksesta tai ainakin Kiven tuella: *kiikki*, *kääkkä*, *puskuri*, *tiitiäinen*, *vaisu*. Kiven kielen tukivaikutukseen on aiemmin kiinnittänyt huomiota Raimo Jussila (1993), joka on selvittänyt vanhassa kirjakielessä täysin tuntemattoman *eräs*-sanan taustaa ja yleistymistä 1800-luvun kirjakielessä. Vastavainlainen esimerkki on kaikumista ja kajahtamista merkitsevä verbi *moikaa*, jota on käytetty *Suometar*-lehdessä vuonna 1855 ja jonka Kivi on poiminut sekä kilpakirjoitukseensa *Eriika* (1859) että *Seitsemään veljekseen: Niin, Aapo, ja hätäkello moikaa* (SV 3. luku).

Nämä viimeksi mainitut esimerkit nostavat esiin toistaiseksi tutkimattoman kysymyksen sanomalehtien vaikutuksesta Kiven kieleen. Suomenkielisiä lehtiä ilmestyi Kiven

aikana jo useita, ja niihin oli köyhänkin koulupojan tai opiskelijan helppo päästä käsiksi (Tarkiainen 1950, 72). Lehdissä sanasto oli monipuolista, koska niissä käsiteltiin hyvin vaihtelevia aiheita kirjallisuudesta ja kansanrunoudesta tieteen ja tekniikan uutuuksiin, maailman ihmeisiin ja kaupallisiin tiedotteisiin asti. Sanomalehdissä tärkeä rooli oli myös avustajien lähettämällä pienillä paikallisuutisilla, joissa eri seutujen arkinen puhekieli ja murre-sanasto saattoivat päästä esille lehden muusta käytännöstä poikkeavalla tavalla.

7 *Istu ja pala!* – sananparsia Seitsemästä veljeksestä

Kielitoimiston sanakirjan tapaisessa teoksessa ei ole erityisen runsaasti sananparsia, mutta sanan tyyppillistä käyttöä valaisevien esimerkkien joukosta löytyy joitakin sellaisia, joita Kivi on ilmeisesti käyttänyt ensimmäisenä kirjakielessä. *Seitsemän veljeksen* kolmannessa luvussa kuvataan yhteenottoa Rajamäen rykmentin kanssa, ja sen lopussa Mikko heittää Juhania kivellä. Juhani sanoo: ”Tuota riivattua! Nakkasi kiven ja *liki liippasi*, ettei iskenyt minua otsikkoon.” *Liki liippasi* löytyy myös Kielitoimiston sanakirjasta, eikä kohdassa ole viittausta Kiven tekstiin.

Toinen esimerkki on lievähkö ja jonkin verran humoristiselta kuulostava manaus *Istu ja pala*. Sen perimmäinen merkitys ja synty tapa ovat jääneet epäselviksi. Sen on arveltu syntyneen huonon kielitaidon takia sellaisessa yhteydessä, jossa ruotsinkielinen olisi yrittänyt puhua suomea tupaan tulleelle vieraille, kehottanut häntä istuutumaan ja panemaan tupakaksi (V. R. 1938). Puhuja olisi sekoittanut *polttamisen* ja *palamisen*. Koska kehoitus on ollut kaikessa järjettömyydessään huvittava, sitä olisi huumorimielessä alettu matkia ja levittää. Selityksen tueksi todetaan, että sanontaa on tietävästi käytetty joissakin tupakkamiespiireissä.

Selityksen heikkoutena on kuitenkin se, että *Istu ja pala* ei *Seitsemässä veljeksessä* ole leikillinen ja vieraanvarainen kehoitus vaan sadattelu. Veljesten ei myöskään missään yhteydessä kuvata polttavan tupakkaa. Luvussa 8 humalainen Lauri tosin Hiidenkivellä saarnaa ”panin turpaani *tupakkaa*”, mutta kysymys ei ole tositapauksesta, ja Lauri saattaa tässä ajatella samanlaista ankaraa tupakkimallia kuin nähtiin Rajamäen rykmenttiä johtavan Mikon poskessa, ei siis poltettavaa tupakkaa.

Todennäköisesti *palaa* viittaakin tässä sanonnassa voimakkaiden tunteiden kokemiseen. Ihminen voi *palaa halusta* tehdä jotakin. *Uudessa testamentissa*, ensimmäisen korinttilaiskirjeen seitsemännessä luvussa puhutaan miesten ja naisten suhteista ja naimisiinmenosta, ja siellä on ohje: *Parempi on naida kuin palaa*. Tämä ohje, jossa sananvalinta on ilmeistä käännöslainaa latinasta (*uri*) tai ruotsista (*brinna*), on pysynyt samana Agri-colasta alkaen, ja Kiven kielessä on tunnetusti paljon lainauksia ja mukailuja *Raamatun* kielestä. Sanonta esiintyy heti *Seitsemän veljeksen* ensimmäisessä luvussa, jossa puhutaan naima-asioista, ja kaikki veljekset paitsi Lauri tunnustavat haluavansa Männistön Venlaa vaimokseen. *Istu ja pala*, noituu Juhani, kun Tuomas ei halua ottaa halkoa ja käydä tappelemaan kosintaoikeudesta. Toisessa luvussa veljekset lähtevät yhdessä kosimaan mutta saavat rukkaset, ja pettynyt Juhani karjaisee jälleen *Istu ja pala*, kun Tuomas hillitsee

häntä käymästä kiusoittelevan Eeron kimppuun. Juhani sadattelee pettymystään Jumalan, valkosarvisten kyöpelien ja korkeuden sotajoukon kautta ja kiroaa vielä uudestaan *Istu ja pala*. Voimakkaiden tunteiden kokeminen sopii erinomaisesti tähän alkuperäiseen asiayhteyteen, joten sanonnan leikillinen käyttö tupakkamiespiireissä on ilmeisesti myöhempää perua. Ainakin sellaisesta on tietoa vasta 1900-luvun puolelta. Olipa sanonnan synty mikä hyvänsä, se on ensi kertaa esiintynyt painettuna Kivellä ja se on mukana *Kielitoimiston sanakirjassa*.

8 Mikään ei ole täydellistä

Edellä esitetty tutkimus ei ole kattava selvitys Kiven kaikista kirjakieleen tuomista aineksista. Siinä on keskitytty vain *Seitsemään veljekseen* ja aiemman tutkimuksen esiin nostamiin sanoihin, jotka tosin on esitelty vain selitettävänä erikoisuuksina, ei kirjakielen ensiesiintyminä. Sanontojen osalta on esitetty vain muutama esimerkki, ei systemaattista tutkimusta. On hyvin todennäköistä, että jatkossa yleiskieleen kotiutuneita Kiven sanoja ja sanontoja löytyy vielä lisää, kun tarkasteluun otetaan Kiven koko tuotanto ja vanhojen kirjakielen aineistojen digitointi ja hakujärjestelmät edistyvät. Jo nyt on voitu osoittaa, ettei pidä paikkaansa se Saarimaan väite, jonka mukaan *hieman* olisi ainoa Kiven yleiskieleen tuoma sana.

Uusien aineiden etsiminen helpottuisi ratkaisevasti, jos Kiven teoksista olisi käytävissä täydellinen sanakirja. Tällaista ei kuitenkaan vielä ole toistaiseksi tehty. Kiven sanastoon perinpohjaisimmin perehtynyt tutkija E. A. Saarimaa otti kyllä sanakirjan teon tavoitteekseen ja saikin aikaan hakusanoituksen osalta hyvin kattavan käsikirjoituksen, jolla oli laajuutta peräti 1081 konekirjoitusliuskaa, mutta hän ei ehtinyt sitä itse viimeistellä varsinaisen sanakirjan muotoon. Myöhemmin on arvioitu käsikirjoituksessa olevan sen laatuista puutteita, ettei sen julkaiseminen sellaisenaan ole tarkoituksenmukaista (Itkonen 1984). Aineiston lähempi tarkastelu osoittaa, että se on suurelta osin pelkkää esiintymätietojen ja sivunumerojen kirjausta.

Joka tapauksessa kysymys Kiven teosten vaikutuksesta suomen yleis- ja kirjakieleen on yllättävän mielenkiintoinen. Kun verrataan Kiven tuotantoa hänen tärkeisiin kirjallisiin esikuviiinsa, *Raamattuun* tai *Kalevalaan*, voidaan todeta kehityksen kulkeneen eri suuntiin. *Raamatun* vaikutus kirjakieleen on ollut suurimmillaan ennen 1800-lukua, ja *Kalevalan* vaikutus tuntui voimakkaimmin 1800-luvulla. Nykysuomeen tultaessa molempien merkitys on selvästi vähentynyt, ja niistä tuskin poimitaan enää mitään uutta yleiskieleen. Pikemminkin *Raamattua* yritetään uudistaa nykykielen mukaiseksi. Esimerkiksi Suomen Pipliaseura on tuottanut nuorille mobiilikäyttäjille suunnatun uuden suomennoksen Uuden testamentin kreikankielisestä alkutekstistä vuonna 2020 (Piplia 2020). Sen sijaan Kiven kielen vaikutus on alkuun ollut aivan olematonta, mutta se on lisääntynyt ensi vuosikymmenten hämmennyksen mentyä ohi. Yksistään *Seitsemää veljestä* on 2000-luvulle tultaessa ehditty myydä jo 1,5 miljoonaa kappaletta (Koskinen 2007, 333), ja nykyään teoksen vaikutus leviää myös muuten kuin paperikappaleina julkaistun kirjallisuuden kautta.

Kiven teoksista on viime vuosien aikana ilmestynyt kriittisiä editioita sekä painettuina että verkkoversioina Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran verkkosivuilla, ja näiden editioiden tekstit ovat käytettävissä myös tutkijoille tarkoitettussa Kielipankissa. Kiveä luetaan ja joitakin hänen näytelmiään esitetään jatkuvasti. Suomalaisten suosikkikirjallisuutta tutkinut Juhani Niemi (1983, 88–95) on todennut, että Kiven näytelmillä ja näistä etenkin *Nummisuutareilla* ja *Seitsemän veljeks*n näyttämösovituksilla on ollut aivan poikkeuksellinen asema suomalaisen draaman alalla. Ensiesiintymien lisäksi on ilmeistä, että Kivellä on ollut ja on edelleenkin vaikutusta monien vanhastaan tunnettujen sanojen ja sanontojen säilyttäjänä ja muista lähteistä saatujen 1800-luvun uutuuksien käytön edistäjänä.

Aineslähteet

- ITKONEN, TERHO 1989: *Nurmijärven murrekirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 498. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi>. Päivitettävä aineisto. [Viitattu 15.3.2021.]
- Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. www.kielitoimistonsanakirja.fi [päivitetty 11.11.2020, viitattu 15.3.2021].
- KIVI, ALEKSIS: *Kootut teokset I–IV*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1915–1919.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2016. Varhaisnykysuomen korpus. Kielipankki-versio [tekstikorpus]. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-20140730147>.
- Nykysuomen sanakirja*. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. WSOY, Porvoo–Helsinki 1951–1961.
- Seitsemän veljestä*-verkkosivusto 2020. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. URL: <https://7veljesta.finlit.fi>.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–6*. 1955, 1958, 1962, 1969, 1974, 1978. Lexica Societatis Fennougricae XII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Suomen murteiden sanakirja* 2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Verkkojulkaisu HTML. <http://kaino.kotus.fi/sms> [päivitetty 16.1.2020, viitattu 25.5.2021].
- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3*. 1992, 1995, 2000. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa*. Kivi digikirjastossa. neba.finlit.fi/kivi/.
- Vanhan kirjasuomen sanakirja*. 2021. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 38. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. <https://kaino.kotus.fi/vks/> [päivitetty 20.5.2021, viitattu 25.5.2021].

Kirjallisuus

- AHLQVIST, AUGUST 1874: ”Seitsemän veljestä”. *Kieletär* VI, 39–50.
- HAHMO, SIRKKA-LIISA 1994: *Grundlexem oder Ableitung? Die finnischen Nomina der Typen kämnen und pähkinä und ihre Geschichte*. Studia Fennica, Linguistica 5. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1984: Aleksis Kiven sanakirjan hanke. *Virittäjä* 88, 324–355.
- JUSSILA, RAIMO 1993: Eräs menestystarina. *Kielikello* 2/1993, 5–8.
- 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kalevala ja opas sen lukemiseen* 2015. Kirjokansi 82. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KAUPPINEN, EINO 1966: *Runoilija ja arvostelija sekä muita tutkielmia Aleksis Kivestä*. Otava, Helsinki.

- KOLEHMAINEN, TARU 2014: *Kielenhuollon juurilla. Suomen kielen ohjailun historiaa*. Suomi 204. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOSKINEN, KAISA 2007: Kääntäjän kaksoisiteet – kirjallisuuden kääntäjän rooli ja asema 2000-luvulla. *Suomenoskirjallisuuden historia* 2, 329–337. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOURUSUO, JUSSI 2021: Henkilökohtainen tiedonanto Jussi Kourusuolta 20.6.2021.
- KROHN, JULIUS 1897: *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran osakeyhtiö, Helsinki.
- LEHTONEN, J. V. 1931: *Aleksis Kivi aikalaistensa arvostelemana*. Otava, Helsinki.
- MIKKONEN, PIRJO 2013: ”Otti oikean sukunimen”. *Vuosina 1850–1921 otettujen sukunimien taustat*. Unigrafia, Helsinki.
- NES 2020 = KAISA HÄKKINEN: *MOT Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Päivitetty verkkoversio. MOT Kielipalvelu*. www.sanakirja.fi.
- NIEMI, JUHANI 1983: *Suomalaisten suosikkikirjat*. Arvi A. Karisto, Hämeenlinna.
- NIINIVAARA, MARTTI 1931: Kielen tutkimus ja viljely. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1931. Suomi*. Viides jaksok, 12:s osa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Piplia* 2020. UT2020 – Mistä käännöksessä on kysymys? <http://piplia.fi> [viitattu 17.6.2021].
- SAARIMAA, E. A. 1925: *Kielen ja tyylin alalta. Kirjoitelmia*. WSOY, Porvoo.
- 1934: Julius Krohn Aleksis Kiven kielen korjaajana. *Aleksis Kiven satavuotismuisto*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 3, 251–261. Helsinki.
- 1964: *Selityksiä Aleksis Kiven teoksiin*. Neljäs, uusittu painos. Tietolipas 32. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1968: Aleksis Kiven sanakirja. Xerokopio alkuperäisestä käsikirjoituksesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Signum C 251. KI 10108.
- SIHVO, HANNES 1997/2018: Aleksis Kivi. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg.002826>.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikertomus 1913. *Suomi* 13. Liite II, 105–145. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1915.
- SETÄLÄ, E.N – TARKIAINEN, V. – LAURILA, VIHTORI (toim.). *Suomen kansalliskirjallisuus 1932–1939. Valikoima Suomen kirjallisuuden huomattavimpia tuotteita I–XV*. Otava, Helsinki.
- TARKIAINEN, VILJO 1950: *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. Viides painos. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- TARKIAINEN, VILJO – TARKIAINEN, KARI 1985: *Mikael Agricola. Suomen uskonpuhdistaja*. Otava, Helsinki.
- TUNKELO, E. A. 1927: Kuinka Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on tullut Aleksis Kiven teosten kustantajaksi. *Vähäisiä kirjelmää LVII*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- TUNKELO, E. A. – CANNELIN, KNUT – WICHMANN, YRJÖ 1928: Kirjakiemme uudesta sanakirjasta. *Viritäjät*, 354–365.
- TUOMI, TUOMO 1989: *Suomen murteiden sanakirja. Johdanto*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- VAITINEN, TANJA 2003: Daniel Europaeus ja suomen kielen johto-oppi. TOMMI KURKI, PÄIVI LAINE ja ARJA LAMPINEN (toim.): *Suomettaren helmoista. Tutkielmia 1800-luvun suomen kielestä*, 174–199. Kirja-Aurora, Turku.
- VILJANEN, LAURI 1964: Aleksis Kivi. LAURI VILJANEN (toim.): *Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen*, 462–580. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava, Helsinki.
- VILPPULA, MATTI 1998: Puhuttiinko Taaborilla savoa? *Hiidenkivi* 3, 14–16.
- V. R. 1938: ”Istu ja pala”. *Uusi Suomi* 1.4.1938.

KAISA HÄKKINEN: The influence of Aleksis Kivi's novel Seitsemän veljestä on standard Finnish vocabulary

Aleksis Kivi (1834–1872) was the earliest professional author who wrote poems, plays and stories bearing recognised artistic value in Finnish. His most famous work was the novel *Seitsemän veljestä* (*Seven Brothers*), published in 1870. However, in its time, the appearance of the book raised a storm in literary circles. The young rural men described in the novel were regarded as clumsy and uneducated fools. Their manner of speaking was considered rude, uncivilised, and displeasing. The language in the book was a strange mixture of old biblical texts, areal and social dialects, and contemporary literary Finnish. No other writer wanted to follow Aleksis Kivi's lead as the language form was concerned. Doing so would have felt like plagiarism.

It was only later the book received the great acclaim it has today. Nowadays, Kivi's *Seitsemän veljestä* is regarded as a national treasure. Nevertheless, the idiomatic vocabulary of Kivi was put to the sidelines, as literary Finnish was developed further after the author's death. No elements of Kivi's verbal peculiarities were accepted in the great Finnish-Swedish dictionary of Elias Lönnrot, which was published in 1880 and completed in 1884.

When the compilation work of *Nykysuomen sanakirja* ('Dictionary of contemporary Finnish') was launched in 1927, Kivi's vocabulary was noted as an example of potential source material which should be treated with extreme caution. E.A. Saarimaa, who was the most renowned expert on Kivi's vocabulary in the first half of the 20th century, concluded that the adverb *hieman* 'a little' was the only word Kivi managed to introduce to standard Finnish.

Afterwards, the situation has changed in many ways. The colloquial language and written standard Finnish are not kept apart as strictly as they previously used to be. Some of Kivi's works, especially *Seitsemän veljestä*, have continually been in high favour, or they have gained popularity more than ever. It follows that the influence of Kivi's vocabulary has remained in effect to this day, and continues so. Nowadays, there are at least 26 neologisms which were introduced by Kivi to literary Finnish and accepted in the normative dictionary of standard Finnish *Kielitoimiston sanakirja*.

In terms of the linguistic background of these words, they are not neologisms created by Kivi himself, but rather they are colloquial words taken from dialects, either the home dialect of Kivi in the parish of Nurmijärvi (e. g. *kaahata* 'chase, drive away', *rykelmä* 'pile') or other Finnish dialects (e.g. *pirpana* 'little child', *tiitiäinen* 'birdie, little boy'). In some cases, Kivi seems to have slightly modified the original words (*liuhuparta* 'a man with a wispy beard', *ähertää* 'to strain and groan'). Overall, it is obvious that the specific quality of Kivi's vocabulary is not a categorical hindrance to other language users anymore. On the contrary, there seems to be a constantly growing demand for colourful means of expression, whether they were old or new.

Kaisa Häkkinen
kahakki@utu.fi

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
20014 Turun yliopisto